

Malcolm X en Martin Luther King

INLEIDING

"We shall overcome!" Deze woorden symboliseren de hoop die vele Amerikaanse zwarten in het begin van de jaren zestig koesterden. Zouden dan eindelijk na jaren van slavernij, onderdrukking en uitbuiting vrijheid en gelijkheid ook voor hen werkelijkheid worden? Zou hun leider, Martin Luther King, hen via Birmingham, Washington en Selma naar het Beloofde Land voeren? Successen werden geboekt. Vele blanken gaven hun steun. De logge federale overheid kwam in beweging. De verwachtingen waren hooggespannen.

"We shall overcome!" Malcolm X heeft deze woorden nooit gezongen. Hij overtrof menig blank segregationist in zijn felle kritiek op de beweging voor burgerrechten. Integratie, geweldloosheid en samenwerking met blanken werden door hem verafschuwd. De erkende zwarte leiders noemde hij de "Uncle Toms" van de twintigste eeuw, die in dienst van de blanken de zwarte massa zouden terugvoeren naar de plantage.

Het is niet verwonderlijk dat deze man, die veel publiciteit genoot vanwege zijn extreme opmerkingen, werd beschouwd als de tegenvoeter van Martin Luther King. Inderdaad liggen de tegenstellingen tussen hen voor het oprapen. De één een Moslim, een cynicus zonder enig vertrouwen in blank Amerika, een man die dreigde met geweld; de ander een Christen, wiens droom paste binnen de Amerikaanse droom, een man die geweldloos strijd leverde. De verschillen zijn groot. Niettemin vragen wij ons af of bij een nadere vergelijking tussen beide personen niet wat meer kleur zal komen in dit zwart-witte beeld. Immers, hebben beiden niet hun leven gewijd aan en ten slotte gegeven voor hetzelfde doel, de verbetering van het lot van de zwarten in de Verenigde Staten?

Reeds vanaf de koloniale periode bestaan er twee duidelijk verschillende methoden die de zwarten gebruiken in hun pogingen hun minderwaardige positie in de Amerikaanse samenleving te verbeteren. Integratie en assimilatie in de overwegend blanke maatschappij zijn oude idealen, die echter altijd hebben moeten wedijveren met separatistische ideeën.¹

Toen de meeste zwarten nog werkzaam waren als slaven op de Zuidelijke plantages, werd in het Noorden door vrije zwarten reeds heftig geageerd voor emigratie naar Canada, het Westen van de Verenigde Staten, Midden-Amerika en Afrika. Een massale uittocht hebben zij niet kunnen verwezenlijken.² Na de afschaffing van de slavernij maakte het separatisme tijdelijk plaats voor de hoop dat de zwarte nu een volwaardig mens en burger zou worden. De laatste decennia van de negentiende eeuw geven echter een geheel ander beeld, namelijk dat van economische uitbuiting, het ontnemen van het kiesrecht, van segregatie en van blank racisme en geweld. Vandaar dat spoedig weer de stichting van een eigen zwarte natie en een terugkeer naar Afrika werden gepropageerd.³

Een andere vorm van separatisme werd rond de eeuwwisseling verwoord door Booker T. Washington. In de oververhitte atmosfeer van lynchings en rassenrellen vond deze het dwaasheid de blanke agressie te weerstaan en luidkeels politieke en burgerrechten op te eisen. Hij streefde naar "appeasement", naar een vergelijk tussen blank en zwart door de segregationistische "separate-but-equal"-doctrine te aanvaarden en af te zien van politieke participatie. In ruil daarvoor verwachtte hij van de blanken inschikkelijkheid en financiële steun voor zijn pogingen gescheiden, economisch zelfstandige, zwarte gemeenschappen te ontwikkelen.⁴

Ten tijde van de Eerste Wereldoorlog vond een massale migratie plaats van zwarten uit het agrarische Zuiden naar de op volle toeren draaiende fabrieken in het Noordoosten van het land. Zij kwamen in overvolle getto's te wonen. Na de oorlog werden velen getroffen door werkloosheid en door racistisch geweld van blanken die zich bedreigd

voelden door deze goedkope werkkrachten.⁵ Tegen deze grimmige achtergrond kwamen twee bewegingen op die de pioniers van het Zwarte Nationalisme worden genoemd.⁶ De ene werd geleid door de charismatische Marcus Garvey, die de miserabele getto's wilde omvormen tot trotse en produktieve zwarte gemeenschappen. Zijn massale aanhang, die hij slechts korte tijd heeft gehad, hield hij voor dat de zwarten uiteindelijk zouden terugkeren naar Afrika om daar een groots nieuw rijk te stichten.⁷ Daarnaast was in de twintiger jaren de Islamitische "profeet" Noble Drew Ali actief. Hij verkondigde dat de ware nationaliteit van de "zogenaamde negers" de Moorse was en hun ware religie de Islam. Christendom is voor de blanken en Islam voor de kleurlingen, meende hij.⁸ Hoewel beiden snel van het toneel verdwenen, bleven hun ideeën voortleven en we vinden ze terug bij een organisatie die in de jaren dertig ontstond.

De geschiedenis van de Nation of Islam begint in 1930 wanneer te Detroit een zekere W.D.Fard beweert de reïncarnatie te zijn van Noble Drew Ali, die een jaar eerder was gestorven. Hij vertelde zijn aanhang, die binnen vier jaar uitgroeide tot 8000 man, dat hij uit Mekka gekomen was om de zwarten hun ware identiteit, namelijk die van Moslim, terug te geven. Hij zou hen, die vierhonderd jaar lang hadden gedoopt als "Lost Sheep in the Wilderness of America", verlossen uit deze hel. In 1934 verdween Fard spoorloos. Zijn ijverigste leerling, Elijah Muhammad, nam de leiding van de Nation of Islam over. Deze verklaarde dat de mysterieuze Fard in werkelijkheid Allah was en dat hijzelf was benoemd tot zijn "Last Messenger".⁹

Er bestaan grote verschillen tussen de orthodoxe Islam en hetgeen de Nation of Islam verkondigt. Haar boodschap is aangepast aan de tweederangs positie van de zwarten in Amerika. De zwarte zou behoren tot een goddelijk ras, "Original Man", geschapen door God die eveneens zwart is. Allah liet het heelal besturen door 24 Imams en miljoenen jaren lang bestonden er op aarde zeer beschaafde en vreedzame zwarte samenlevingen. Deze paradijselijke toestand zou echter worden verstoord door Yacub, één van de Imams, die in ongenade was gevallen. Uit woede creëert deze een duivels, een blank ras. Hoewel verreweg inferieur aan het goddelijke zwarte ras, weten de blanken door allerlei list en misdaden de macht in de wereld te veroveren. Hun grootste schandaal was het in slavernij wegvoeren van miljoenen Afrikanen

naar Amerika, waar deze van hun oorspronkelijke identiteit werden beroofd. Gelukkig, zo luidt de profetie van deze Black Muslims, zal de blanke duivel spoedig zijn Armageddon vinden. Allah zal de aarde vernietigen en slechts de "Black Nation" zal worden gered.¹⁰

Dit rotsvastē geloof in het einde der dagen bepaalt sterk het karakter van de Nation of Islam. Hoopvol wacht men de komst van Allah af en men heeft er geen behoefte aan in de tussentijd zijn positie in de verdoemde blanke samenleving te verbeteren. De Black Muslims onthouden zich van het voeren van politieke strijd voor de zwarten. Weliswaar laten zij zo nu en dan de eis van een eigen zwarte staat horen, maar deze is nooit door enige actie kracht bijgezet.¹¹ De activiteiten bestaan voornamelijk uit het bekeren van zoveel mogelijk zwarten. In afwachting van de dag des oordeels trekt men zich zoveel mogelijk terug uit de maatschappij. In steden, verspreid over het land, worden "Temples" gesticht; het zijn gesloten gemeenschappen waarbinnen blanken en hun vele ondeugden, zoals de consumptie van alcohol, tabak en varkensvlees uit den boze zijn. De Nation of Islam wordt gekenmerkt door een sterke discipline en een absolute gehoorzaamheid van haar leden.

De theologie van de Black Muslims mag merkwaardig zijn, zij bezat vanaf het begin een aantrekkingskracht op de arme, in ellendige omstandigheden wonende zwarten van de getto's. De theorie dat de blanke duivel, en dus niet zij zelf, verantwoordelijk was voor hun miserabele toestand sprak enorm aan. De verzekering dat de zwarte goddelijk was, hielp hen hun "self-hate" te overwinnen. Zij leerden zichzelf en hun ras te respecteren.¹²

Het was deze zogeheten "devil theory", die eind veertiger jaren, toen de Nation of Islam nog een klein en onbekende organisatie was, een enorme indruk maakte op een jonge zwarte gedetineerde, met grote gevolgen voor hem en de Nation.¹³

MALCOLM LITTLE

Malcolm Little werd in 1925 geboren in Omaha, in de staat Nebraska. Hij groeide op in Michigan, nabij het plaatsje Lansing. Gebeurtenissen uit zijn jeugd spotten met het idee dat de zwarten buiten het Zuiden meer vrijheid en gelijkheid zouden genieten. Daar zijn vader

een enthousiast aanhanger van Garvey was en diens ideeën niet onder stoelen of banken stak, beschouwden blanken deze Earl Little als een gevaarlijke opruier van de "good niggers". Na jaren van agressie werd hij in 1931 vermoord door de Black Legion Society, een noordelijke adept van de Ku Klux Klan.¹⁴

De weduwe bleef achter met acht jonge kinderen en in de depressie van de jaren dertig betekende dit diepe armoede. Het gezin ontving bijstand en kwam onder toezicht van blanke "welfare people", die door hun tyrannieke optreden Malcolms trotse moeder geestelijk kapot maakten. Zij kwam terecht in een psychiatrische inrichting.¹⁵ Malcolm werd ondergebracht bij een pleeggezin en kwam nu geheel tussen blanken te leven. Hij werd goed behandeld. In zijn autobiografie lezen wij dat zijn blanke opvoeders hem echter niet konden zien als een volwaardig medemens. Voor hen was hij meer een braaf huisdier.¹⁶

Ondanks enig agressief gedrag presteerde Malcolm op school goed. Eén gesprek met een leraar zou daarin verandering hebben gebracht. Wanneer Malcolm hem zegt dat hij jurist wil worden, antwoordt de man: "But you've got to be realistic about being a nigger. A lawyer - that's no realistic goal for a nigger." Timmerman zou voor Malcolm, een intelligente maar zwarte leerling het hoogst bereikbare zijn.¹⁷ Na een dergelijk advies kon Malcolm geen interesse meer opbrengen voor school en op vijftienjarige leeftijd sloot hij zich aan bij de vele zwarte "high-school drop-outs".

In 1941 vertrok Malcolm naar zijn halfzuster Ella die in Roxbury, de negerwijk van Boston, woonde. Door vrienden werd hij ingewijd in het gettoleven. Daar nam zijn totale ontaarding (hij noemt het zelf zo) een aanvang. In de uitzichtloze ellende van het getto was de zwarte elk gevoel voor eigenwaarde kwijtgeraakt en hij had afkeer gekregen van zijn donkere huidskleur. Bij gebrek aan een identiteit liet Malcolm, zoals zovelen, zijn haar bleker en minder kroes maken om meer op die superieure blanke te lijken. Ook hij trachtte aan status te winnen door omgang te zoeken met blanke vrouwen. Zijn lichte, roodbruine huidskleur, die getuigde van een blanke voorouder, verschaftte hem prestige en hij was trots op zijn bijnaam "Big Red". Later zei Malcolm over die periode van zijn leven: "I loved the devil, I was trying as hard as I could to be white."¹⁸

Aanvankelijk verrichtte Malcolm allerlei typische negerbaantjes, zoals schoenpoetser, ober en broodjesverkoper aan boord van treinen. Die treinen brachten hem geregeld naar New York City en naar de befaamde negerwijk aldaar. Hij verhuisde naar Harlem en zijn ontwaarding zette zich voort. Hij raakte verslaafd aan de drank en verdoovende middelen. Door criminele activiteiten probeerde hij het hoofd boven water te houden: "Selling reefers, running numbers slips and bootleg whiskey, steering johns to brothels, sticking up stores and discovering the pleasant sense of power a gun gave him."¹⁹ Hij leefde in een jungle. Agressief, driftig en bevreesd voor de politie en andere criminelen, stond hij onder voortdurende hoogspanning. Grote hoeveelheden cocaïne en narcotica had hij nodig om zijn zenuwen in bedwang te houden.²⁰

Weer terug in Boston (Harlem was hem te gevaarlijk geworden) werd hij uiteindelijk in 1946 gearresteerd. Malcolm was leider van een groepje dat zich had bekwaamd in het inbreken in huizen van rijke blanken. Hij werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van tien jaar; een zware straf, volgens Malcolm het gevolg van de verontwaardiging van de rechter over het feit dat er in zijn groepje inbrekers twee blanke meisjes hadden gezeten.²¹

Het eerste jaar binnen de muren van de gevangenis bleef Malcolm die agressieve zwarte, nog altijd verslaafd, scheldend op God en de Bijbel, nauwelijks in staat om buiten het "slang" van het getto enig fatsoenlijk engels te spreken, laat staan te lezen of te schrijven. Hij leek reddeloos verloren, maar juist in het diepst van zijn ellende kwam de verandering. Onder de indruk van de kennis van een medegevangene begon hij met een opmerkelijk fanatisme te lezen en te leren. Hij volgde cursussen, werd de grootste gebruiker van de gevangenisbibliotheek en schreef, om zijn woordenschat te vergroten, het woordenboek in zijn geheel over. Daarnaast bewees hij een zeer grote aanleg te bezitten voor de kunst van het debatteren.

Terwijl deze ontplooiing zich voltrok, bracht zijn broer Reginald hem in contact met de Nation of Islam. Het leidde tot een snelle bekeerling. Het geloof van de Black Muslims en met name hun diepste myste-rie, de "devil theory", waren voor Malcolm een openbaring. "...Despite my many experiences with whites,...I still respected whites. But when

my brother told me that God had taught Mr. Elijah Muhammad that the white race was a race of Devils, my eyes came open on the spot."²²

Eindelijk had Malcolm een verklaring gevonden voor zijn ellendige levensloop: de blanke.

Malcolm begon een nieuw bestaan en nam de ascetische levenswijze van de Black Muslims over. Hij schreef dankbare brieven aan Elijah Muhammad, die hij beschouwde als zijn persoonlijke redder. In 1952 verliet hij de gevangenis, welbespraakt, tamelijk belezen en er ten eerste op gebrand zich met hart en ziel in te zetten voor de Nation of Islam.

MINISTER MALCOLM X

Toen Malcolm vrijkwam, stonden de burgerrechten voor zwarten nog nauwelijks in de politieke belangstelling en was de Nation of Islam een onbeduidende organisatie. Hij werd opgenomen in de kleine Detroit Temple Number One en raakte onder de indruk van het wederzijdse respect, het gevoel van eigenwaarde en de radicale trots binnen die gemeenschap.²³ Zoals gebruikelijk bij de Black Muslims verving Malcolm zijn slavenaam Little door een "X" om aan te geven dat hij niet thuishoorde in de wildernis van Amerika. Na een bliksemcarrière stond Malcolm X spoedig vlak onder de top van de Muslim-hiërarchie. Tussen Elijah Muhammad en zijn begaafdste leerling was een speciale band ontstaan.

Malcolms snelle opkomst viel samen met de enorme groei die de Nation of Islam in de jaren vijftig doormaakte. In vele steden werden nieuwe tempels gesticht en talrijke leden en sympathisanten werden gewonnen. In 1959 waren er dertig tempels en rond de tien duizend leden, maar het aantal aanhangers zou veel groter zijn.²⁴ Allerlei tijdsomstandigheden, zoals teleurstelling over het uitblijven van desegregatie en het dekolonisatieproces in Afrika, hebben die groei weliswaar bevorderd, maar de voornaamste oorzaak is toch het optreden van Malcolm X. In 1954 werd hij "minister" van Temple Number Seven in New York en in het hem zo vertrouwde Harlem stichtte hij het belangrijkste bolwerk van de Nation of Islam. Niet alleen daar bracht hij de boodschap van Elijah Muhammad. Hij reisde stad en land af om op straathoeken, op bijeenkomsten en later voor televisiecamera's over de misdaden van de blanke duivel en de aanstaande verlossing voor de zwarten te spreken. Zwartenvallen hadden altijd al op de blanken afgegeven. In Malcolm zagen zij voor het eerst

iemand die dat ook in het bijzijn van blanken deed. Hij durfde "The Man" in de ogen te zien en hem onverbloemd de waarheid te zeggen. Zij zagen bovendien hoezeer de blanke daarvan schrok.

Het gevolg van de forse groei was dat de Nation uit de anonimiteit trad. Massale bijeenkomsten, artikelen van met name Malcolm X en allerlei incidenten droegen daartoe bij. Zo vond in 1957 in Harlem een opmerkelijk voorval plaats. Een Muslim-broeder werd gearresteerd na door politiemensen te zijn mishandeld. Malcolm X besloot onmiddellijk tot een krachtmeting met de autoriteiten en organiseerde een gedisciplineerde demonstratie. De Black Muslims kregen steun van vele andere zwarten die hun buik vol hadden van het regelmatig voorkomende politiegeweld. Hun eis, dat de gearresteerde Muslim naar een ziekenhuis zou worden gebracht, werd ingewilligd. Politie en dagbladen vonden het opmerkelijk en beangstigend dat een zwarte leider bij machte was zo snel zoveel mensen op de been te brengen.²⁵

De volgende jaren zou de Nation of Islam volop in de belangstelling staan. Louis Lomax, een zwarte journalist, maakte in 1959 een documentaire over de Black Muslims. Toen deze onder de sensationele titel "The Hate That Hate Produced" op televisie werd vertoond, leidde dat tot heftige reacties onder blanken.²⁶ In datzelfde jaar begon C. Eric Lincoln zijn onderzoek en de resultaten daarvan verschenen in 1961 in zijn boek "The Black Muslims in America". De Nigeriaan Essien Udom nam een jaar later in zijn "Black Nationalism" de Nation of Islam nogmaals onder de loep. In tijdschriften en dagbladen verschenen artikelen over de Black Muslims. Speciale aandacht ging uit naar de militante, "angriest Muslim", Malcolm X. Hij was dikwijls te gast bij diverse praatprogramma's op radio en televisie. De meest beroemde universiteiten nodigden hem uit. Malcolm, een zwarte die zijn high-school niet had afgeemaakt, werd de meest begeerde "campus speaker" na Barry Goldwater.²⁷

Hoe valt die enorme belangstelling voor de groeiende maar toch nog kleine Nation of Islam te verklaren? De simpele verklaring dat de media wel vaker onevenredig veel aandacht besteden aan kleine groepjes met een radikale boodschap is in dit geval niet zo bevredigend. De oorzaak van die golf van publiciteit lijkt meer te liggen in een gevoel van angst. Wanneer nog langer werd gesold met de rechten van de zwarten, dan zou, zo leek de schrikbarende groei van de Nation of Islam

te bewijzen, een gewelddadige revolte niet uitblijven. Wanneer niet snel de positie van de zwarten zou verbeteren, dan zouden er, zo luidde de vreeswekkende voorspelling van Lincoln, spoedig miljoenen Black Muslims zijn.²⁸

Al deze aandacht is de Black Muslims en met name Malcolm niet alleen maar ten goede gekomen. Hij werd afgeschilderd als een demagoog en een "hatemonger". De Black Muslims noemde men gewelddadig en racistisch en hun ideeën werden beschouwd als "segregation in reverse". De militante en ophitsende retoriek verdoezelde het feit dat de Nation of Islam in werkelijkheid een organisatie was die zich van alle actie onthield.²⁹

MALCOLM X EN DE CIVIL RIGHTS

Ondanks jaren van groei en toenemende publiciteit bleven de Nation of Islam en Malcolm X een randverschijnsel. Het was de beweging voor burgerrechten die, gewikkeld in een geweldloze strijd voor rassenintegratie, de centrale positie innam. Malcolm X leefde in een periode waarin niet zijn ideeën maar die van Martin Luther King gemeengoed waren onder de zwarten. King was de grote leider die de steun had van de meeste zwarten en vele progressieve blanken. Dergelijke ongunstige omstandigheden weerhielden Malcolm er niet van felle kritiek te leveren op de beweging voor de burgerrechten, haar idealen en haar leiders.

"Integration is a sham!" De poging om de zwarte in een geïntegreerde kleurenblinde samenleving een menswaardig bestaan te geven was volgens Malcolm tot mislukken gedoemd. De blanke is de duivel en Amerika een onverbetterlijke gewetenloze racistische maatschappij. Geen enkele blanke zou werkelijk integratie en gelijkheid willen. De blanken konden slechts worden onderverdeeld in wolven en vossen. De wolf is de zuidelijke segregationist die er geen doekjes om windt hoe hij over de zwarte denkt. De "northern liberal" is de sluwe vos die de zwarte lijkt te steunen maar hem tegelijkertijd uit zijn gerieflijke suburbs weert.³⁰ Malcolm was er van overtuigd dat de burgerrechtenbeweging in dienst stond van de blanken, die de zwarten wilden afhouden van de strijd voor hun werkelijke noden. "He (Malcolm) saw the new rebelliousness of the blacks as a forest fire and the official civil-rights struggle as an artificial 'backfire'

set by our Negroes to slow down the real conflagration."³¹ Malcolm meende bovendien dat het vraagstuk van integratie eigenlijk irrelevant was. Immers, de blanken wilden het niet en ook de meeste zwarten waren er tegen. Slechts een kleine groep 'middle-class integration-intoxicated Negroes' zou dat spookbeeld najagen.³²

Voor het ideaal van geweldloosheid kon Malcolm evenmin één goed woord opbrengen. Hij sprak van mensonterende bedelarij. "Non-violence - this mealy-mouth, beg-in, wait-in, plead-in kind of action - is only a device for disarming blacks and worse still, unmanning them."³³ Geweldloosheid is een blank middel om de zwarten op de plantage te houden; het is een uiting van een slavenmentaliteit want echte mensen laten zich niet afranselen. Een vergelijking met Gandhi ging volgens Malcolm niet op, omdat in India de numerieke verhoudingen geheel anders lagen: "Gandhi was a big dark elephant sitting on a little white mouse. King is a little black mouse sitting on top of a big white elephant."³⁴ De nauwe band tussen de beweging voor burgerrechten en het Christendom, dat geloof van de blanke slavendrijver, was voor Malcolm een extra bewijs hoezeer die beweging slechts tot doel had de zwarte onderworpen te houden.

De grote gebeurtenissen uit het verloop van de strijd voor de burgerrechten werden door Malcolm altijd negatief becommentarieerd. Voor hem was Birmingham geen succes. Zwarten werden geschopt, geslagen en gevangen gezet en het resultaat was slechts geïntegreerde cafetaria. Cynisch zei hij: "Coffee with a cracker, that's success?"³⁵ Tijdens een televisiedebat antwoordde hij op de opmerking dat de zwarte de laatste tijd toch vooruitgang boekte: "...Here you have 20 million black people who have worked for nothing for 300 years and then for the past hundred years we have been deprived of practically anything a human being needs to exist and keep his morale up. I just can't bring myself to accept the few strides we have made as any kind of progress..."³⁶ Hoe kan de zwarte dankbaar zijn voor verbeteringen wanneer hij zich voelt als een man met in zijn rug een mes dat er slechts een stukje wordt uitgetrokken, vroeg Malcolm zich af.³⁷ De Mars naar Washington was voor Malcolm een bewijs te meer hoezeer de 'civil-rights' beweging in dienst stond van de blanken. Het idee van een mars was volgens hem ontstaan onder zwarten die in Washington hun

woede wilden komen uiten. De blanke 'liberals' wisten met behulp van de negerleiders dat angstwekkende vooruitzicht om te vormen tot een nietszeggende demonstratie, een 'Farce on Washington'.³⁸

Zijn bitterste kritiek richtte Malcolm X niet op de blanken maar op de zwarte elite. Hij kwam openlijk uit voor zijn minachting voor de 'Negro middle-class', die zogenaamde leiders van zwarte organisaties die in feite achter de schermen geheel door blanken werden beheerst.³⁹ Hij noemde deze zwarte bourgeoisie, die geen enkele binding zou hebben met de arme zwarten in de getto's, de 'Uncle Toms' van de twintigste eeuw. Hij vergeleek hen met de 'House Negroes' uit de tijd van de slavernij, die, in tegenstelling tot de op de katoenvelden zwoegende 'Field Negroes', in het huis van de plantageeigenaar werkten en zich geheel met hun meester vereenzelvigden. De 'House Negro' had de taak om voor de blanke de zwarte massa passief, vreedzaam en geweldloos te houden.⁴⁰ "This twentieth-century Uncle Thomas is a professional Negro ...by that I mean his profession is being a Negro for the white man."⁴¹

De bekendste leider van de beweging voor burgerrechten, die charismatische dominee, winnaar van een Nobelprijs en grootste vertolker van het geweldloze ideaal was voor Malcolm de grootse 'Uncle Tom'. Hoewel Coretta King in haar boek "My life with Martin Luther King, Jr." schrijft over de gesprekken tussen King en Malcolm, zijn Goldman en Oates van mening dat zij elkaar slechts eenmaal vluchtig hebben ontmoet.⁴² Hoe het ook zij, Malcolm heeft zijn kritiek op King voorname-lijk via de media gespuid. Ook King zou geheel in dienst staan van de blanke duivel. King zou slechts bereid zijn de toestand van de zwarte te verbeteren als dat niet ten koste van de blanke zou gaan. "Martin Luther King isn't preaching love - he's preaching love the white man." King zou het beste zijn wat de blanken ooit is overkomen, omdat hij de zwarten geweldloos hield.⁴³ Malcolms reactie op Kings Nobelprijs voor de vrede was bitter: "I don't want the white man giving me medals. If I'm following a general, and he's leading me into battle, and the enemy tends to give him rewards or awards, I get suspicious of him. Especially if he gets a peace award before the war is over."⁴⁴

Wat was de reactie van de gerespecteerde zwarte leiders op deze scherpe aanvallen en vaak kwetsende opmerkingen van Malcolm? Enerzijds trachtte men hem zoveel mogelijk te negeren. King, Whitney

Young en Roy Wilkins weigerden om met hem in debat te gaan.⁴⁵ Anderzijds was er op veilige afstand van Malcolm wel veel kritiek te horen. In de eerste plaats werd hem verweten dat hij naast al z'n aanmerkingen geen alternatief bood. Hij zou de zwarte massa slechts aanzetten tot haat en geweld. King bestempelde de Black Muslims als "one of the hate groups arising out of our midst which would preach a doctrine of black supremacy...".⁴⁶ Vele 'civil-rights' activisten ergerden zich eraan dat Malcolm voortdurend kritiek had op hun acties, terwijl hij zelf nooit wat deed. Immers, Elijah Muhammad schreef een beleid van onthouding van enige actie voor in afwachting van de komst van Allah.⁴⁷

Dit beleid van 'non-engagement' plaatste Malcolm in een geïsoleerde positie. Terwijl in het Zuiden de werkelijke strijd werd geleverd, kon hij slechts toekijken en commentaar geven. Zijn militante retoriek en zijn onverzoenlijke houding jegens de burgerrechtenbeweging versterkten zijn isolement. Geen enkel fatsoenlijk zwart leider wilde iets met hem te maken hebben. Hij was een taboe geworden. Toen Floyd McKissick, een vooraanstaand lid van het naar raciale gelijkheid en integratie strevende Congress of Racial Equality (CORE), zei Malcolm te kennen, kreeg hij het verwijt: "Man that's bad. that ain't a thing for you to do."⁴⁸

Voor Malcolm was slechts één rol weggelegd. De meer gematigde leiders konden hem gebruiken als 'bogeyman'(boeman); ze konden hem als schrikbeeld aan de blanken voorhouden om te tonen wat er zou gebeuren wanneer hun eisen niet zouden worden ingewilligd. Lincoln schreef dat de Black Muslims de schok in de therapie zouden kunnen zijn waardoor meer blanken integratie zouden gaan steunen.⁴⁹ Ook King beweerde in zijn "Letter from Birmingham Jail" dat de zwarten weleens troost zouden kunnen gaan zoeken in een separatistische beweging.⁵⁰

DE BREUK

Malcolm X stond op het toppunt van zijn nationale bekendheid toen hij geheel onverwacht door Elijah Muhammad werd geschorst. De leider van de Nation of Islam had zijn volgelingen opgedragen zich van enig commentaar op de moord op president Kennedy te onthouden. Malcolms impulsieve tong won het echter van z'n wil om dat bevel te gehoorzamen. Op 1 december 1963 gaf hij zijn reactie op de moord: "Chickens come home

to roost, being an old farm boy myself, chickens coming home to roost never did make me feel sad; they've always make me feel glad." Hoewel in deze opmerking enig leedvermaak schuilging, wilde Malcolm er voornamelijk mee zeggen dat de moord toe te schrijven was aan het klimaat van haat en geweld dat blanken in Amerika hadden geschapen en getoleereerd.⁵¹ Een rouwende natie nam het Malcolm niettemin ten zeerste kwalijk. Elijah Muhammad, die zich van deze ontactische uitspraak wilde distantiëren, legde hem voor negentig dagen een spreekverbod op.

Spoedig bleek dat Malcolms woorden over Kennedy een voorwendsel waren om hem voor altijd uit de Nation of Islam te stoten. In de loop der jaren waren er diepgaande verschillen ontstaan tussen Malcolm en de rest van de organisatie, die Elijah Muhammad ertoe brachten met hem te breken.⁵²

De breuk was voor een groot deel te wijten aan afgunst. Vooraanstaande Black Muslims waren jaloers op Malcolms machtige positie binnen de Nation of Islam. Zij konden het bovendien niet verkroppen dat bijna alle aandacht van de blanke media uitging naar Malcolm. Steeds vaker fluisterden zij: "Minister Malcolm is trying to take over the Nation ... He loves playing coast-to-coast Mr. Big Shot".⁵³ Het bleef niet bij dergelijke geruchten. Men ging Malcolm meer en meer tegenwerken. Zo viel het hem reeds in 1962 op dat zijn naam steeds minder werd genoemd in het eigen orgaan van de Black Muslims, "Muhammad Speaks", totdat hij uiteindelijk geheel werd doodgezwegen.⁵⁴ Malcolm reageerde op deze ontwikkelingen door zoveel mogelijk in het openbaar zijn ondergeschiktheid aan Elijah Muhammad te beklemtonen. Tevergeefs, want ook de 'Last Messenger' was door afgunst aangetast. Hij kon het niet langer verdragen dat hij in de schaduw stond van zijn 'star pupil'.⁵⁵

Naast afgunst was angst een belangrijke reden voor de breuk. Malcolm hoorde thuis in een strijdbare en radikale organisatie en de Nation of Islam was geen van beide. Het was een groepering die zich, in de traditie van Booker T. Washington, onttrok aan de politieke strijd en zich opsloot in zwarte gemeenschappen.⁵⁶ In de jaren zestig was de Nation uitgegroeid tot een flinke organisatie en de Black Muslims hadden een groot aantal bedrijfjes opgezet. Met de toename van bezit groeide de angst om het te verliezen. In een dergelijke om-

geving werd de luidruchtige Malcolm, die zoveel vijanden maakte, beschouwd als 'bad for business'.⁵⁷

Malcolm was de Nation of Islam ontgroeid. Het dogmatisch keurslijf ging steeds meer knellen. Hij kon het geduld niet langer opbrengen rustig de Apocalyps af te wachten. Steeds sterker voelde hij de behoefte een actieve rol te spelen in de strijd voor de zwarten. Zijn toespraken kregen meer en meer een politiek karakter ten koste van het religieuze element. In zijn beroemde "Message to the Grassroots" sprak hij van een zwarte revolutie om zo land voor een eigen natie te verwerven. Hoewel hij zo'n revolutie meer beschreef dan daadwerkelijk aanbeval, had zijn zwart nationalisme zozeer een politieke inhoud gekregen dat hij daarmee niet binnen de grenzen van Elijah Muhammads doctrines kon blijven.⁵⁹

De breuk is door Elijah Muhammad bewerkstelligd. Malcolm was te nauw verbonden geweest met de Nation of Islam om er uit zichzelf uit te stappen. Zijn genegenheid voor de 'Last Messenger', zijn persoonlijke redder, was voor hem een prikkel om te trachten binnen de Nation te blijven, zelfs nadat hij ontdekt had dat deze profeet verhoudingen had gehad met een aantal van zijn secretaresses en daardoor zelf één van de belangrijkste door hem aan zijn volgelingen opgelegde morele codes had gebroken. Pas nadat het Malcolm geheel duidelijk was geworden dat er voor hem geen plaats meer was in de Nation of Islam, sprak hij op 12 maart 1964 een onafhankelijkheidsverklaring uit.⁶⁰

EEN JAAR ONAFHANKELIJKHEID

Malcolm stond slechts een klein jaar op eigen benen toen hij in februari 1965 door een aantal Black Muslims werd vermoord. In die korte periode zijn z'n opvattingen in bepaalde opzichten gewijzigd, maar het is verre van duidelijk welke ideeën hij nu precies tot de zijne had gemaakt. Marxisten, socialisten, Garveyites, orthodoxe en onorthodoxe Muslims, ja zelfs organisaties als de conservatieve Urban League en CORE, zij allen beweerden dat Malcolm in hun richting evalueerde. Geen van allen kunnen zij overtuigen. Het lijkt erop dat Malcolm, nadat hij de dogmatische ketens van de Nation of Islam had afgeworpen, zich niet opnieuw aan één ideologie wilde binden. Hij wilde niet langer dogmatisch zijn maar de zwarte vrijheidsstrijd voeren met alle mogelijke middelen.

Hij wilde dat de zwarten hun eigen gemeenschappen zouden gaan controleren en opbouwen. Ze zouden een machtig onafhankelijk 'voting bloc' moeten vormen. Maar, dreigde hij, als de 'ballots' geen geweldloze revolutie konden bewerkstelligen dan waren er nog altijd de 'bullets'...! Revolutie, hij sprak er veel over, hij dreigde ermee, maar nooit is hij er werkelijk voorstander van geweest.⁶¹

Reizen naar het buitenland verruimden zijn geest. In Mekka leerde hij de orthodoxe Islam kennen. Hij nam afstand van de theorie dat de blanke tot een duivels ras behoort. Hij stond niet langer afwijzend tegenover huwelijken tussen blank en zwart. Hij bleef echter bij de overtuiging dat de blanke Amerikaanse maatschappij bijzonder en wellicht ongeneeslijk racistisch was.⁶² In Afrika kwam hij in aanraking met het Pan-Africanisme. Hij begon de strijd van de zwarten, die hij nu Afro-Amerikanen noemde, te zien in het bredere perspectief van de anti-koloniale revoluties van de uitgebuite volkeren van de derde wereld.⁶³

Malcolm, niet langer gebonden aan de voorschriften van de Black Muslims, maakte meteen na de breuk duidelijk dat hij wilde samenwerken met de erkende zwarte leiders. Hij wilde met een schone lei beginnen: 'As of this minute, I've forgotten everything bad that the other leaders have said about me, and I pray that they can also forget the many bad things I've said about them.'⁶⁴ Een dergelijke samenwerking is nooit tot stand gekomen. Hoezeer hij het ook wenste, hij heeft nooit behoord tot het zwarte establishment. Respect en de erkenning dat hij, net als Martin Luther King, een geestelijke en politiek leider was, heeft hij slechts in Afrika gekregen.⁶⁵

Hij was en bleef een buitenstaander. Zijn rol bleef beperkt tot die van boeman. Zijn toespraak in Selma ten tijde van Kings campagne voor stemrecht aldaar, waarin hij zich uitsprak tegen geweldloosheid, rechtvaardigde hij aan Coretta King met de woorden: "I want dr. King to know that I didn't come to Selma to make his job difficult. I really did come thinking that I could make it easier. If the white people realize what the alternative is, perhaps they will be more willing to hear dr. King."⁶⁶

De tegenstellingen tussen Malcolm en de 'civil-rights' leiders bleven zeer groot. Malcolm bleef een voorstander van separatisme en zelfverdediging, terwijl in deze 'Great Age of Martin Luther King' zelfs het Stu-

dent Nonviolent Co-ordinating Committee (SNCC) nog vasthield aan integratie en geweldloosheid.⁶⁷ De zwarte leiders wilden zich niet verzoenen met Malcolm die hen zo dikwijls had gekwetst. In hun beoordeling van Malcolm baseerden zij zich voornamelijk op het beeld dat de media van hem gecreëerd hadden. Ook na de breuk was dat beeld ongenueanceerd en nauw verbonden met haat, geweld en revolutie. Malcolm slaagde er niet in zijn 'outlaw reputation' kwijt te raken en hij beseftte dat het gedeeltelijk zijn eigen schuld was. Hij was te snel geneigd de aandacht van de pers op zich te vestigen door een sensationele uitspraak. "...They (de media) were looking for sensationalism, for something that would sell papers, and I gave it to them."⁶⁸ Hij stelde voor 'rifle clubs' op te richten, hij sprak voortdurend over revolutie en hij bood King aan om de Ku Klux Klan een koekje van eigen deeg te komen geven. Al dit soort opmerkingen versterkten slechts zijn isolement ten opzichte van de gezaghebbende zwarte leiders.⁶⁹ Toen hij merkte dat hij geen aandacht kreeg van de pers met een meer gematigde boodschap, begreep hij hoezeer hij de gevangene was geworden van zijn eigen 'image'.⁷⁰

Malcolm stierf voordat de grote bloeiperiode van de beweging voor burgerrechten ten einde was. Pas na zijn dood ging men binnen de linker vleugel van die beweging Malcolms ideeën overnemen. De radicale zwarte jongeren hadden hun geloof in King, in integratie en in geweldloosheid verloren. Zij keerden zich tot het separatisme van Malcolm. "They came into the sixties as King's children, and came out as Malcolm's."⁷¹ Malcolm werd de grote held van de rebellerende getto-jeugd van Watts, waar King zich nog nauwelijks kon vertonen.

MALCOLM & MARTIN: ENKELE CONCLUSIES

Malcolm X en Martin Luther King zijn twee grote namen, onverbrekkelijk verbonden met de zwarte revolutie van de jaren zestig. Zij waren uit tegenovergestelde richtingen naar die strijd gekomen; de één uit de ellende van het getto, de ander uit de zwarte middenklasse van Atlanta. De één was geschoold op straat, de ander in het seminarie. Dit verschil in afkomst bepaalde voor een groot deel hun verschil in visie. King bezat een idealistisch geloof in het goede in de mens. Malcolm was veel cynischer en kon dat goede in de blanke mens niet herkennen. Toen Kings hoop gevestigd was op enkele 'civil-rights acts', beseftte Malcolm reeds vanwege zijn ervaringen in het gedesegregeerde Noorden dat het racisme

veel dieper was geworteld. Dat besef verklaart Malcolms tegenstand tegen Kings geweldloze strijd voor een geïntegreerde samenleving. Volgens Malcolm zou Kings droom door blanke onwil slechts in een nachtmerrie kunnen eindigen.

Moeten wij nu vanwege die tegenstellingen de twee zwarte leiders beschouwen als onverzoenlijke tegenpolen? Op het eerste gezicht lijkt een groter contrast dan tussen een haat en geweld predikende Malcolm en een pacifistische King nauwelijks mogelijk. Echter, dit is een overtrokken, door de media opgeklopt beeld. Achter al hun meningsverschillen over de toe te passen middelen (wel of geen geweldloosheid, separatisme of integratie) ging een eensgezindheid schuil over het te bereiken doel. Op weliswaar zeer verschillende wijze wilden Malcolm en King tenslotte toch hetzelfde bewerkstelligen, namelijk een menswaardig bestaan voor de Amerikaanse zwarten. Zij begrepen allebei dat de zwarte, wilde hij vrijheid en gelijkheid verkrijgen, eerst zichzelf moest veranderen, dat hij zichzelf moest leren respecteren en dat hij voor zichzelf moest opkomen. Vele zwarten zagen King en Malcolm niet als tegenpolen. Zij hoorden en stemden in met beiden, omdat beiden leiders waren die voor hen vochten.

Ondanks dat gemeenschappelijke doel waren Malcolm en King tegenstanders, of liever concurrenten. Zowel de een als de ander claimde het leiderschap over de zwarte gemeenschap. Malcolm heeft zeker niet zonder afgunst ervaren dat King als de grote leider werd erkend. King, stellig niet minder ijdel, heeft Malcolm nooit naast zich geduld. Malcolm heeft nooit willen erkennen dat vele zwarten wel degelijk oprechte aanhangers van King waren. Na 1965 heeft King moeten ervaren dat niet hij maar Malcolm de held van de gettobewoners was.

Zou het ooit tot samenwerking hebben kunnen komen? Hierover kan men eindeloos speculeren. Men kan erop wijzen dat beiden naar elkaar toegroeiden. Ze zouden elkaar hebben kunnen vinden in een grootscheepse strijd tegen racisme, armoede en oorlog in Vietnam. Met een dergelijke veronderstelling stapte men echter bijzonder gemakkelijk heen over de grote verschillen tussen de twee. Hoe had Malcolm ooit kunnen samenwerken met King die altijd voor geweldloosheid bleef? Waren de verschillen in karakter niet veel te groot? Zou de wedijver tussen deze twee ambitieuze leiders niet te groot zijn geworden? Zolang Malcolm nog leefde wees niets op een betere verstandhouding met King. Pas nadat Malcolm begraven was, met het hoofd richting Mekka, kon King over Malcolm con-

cluderen: "...He had such a sweet spirit...".⁷²

B. SCHOENMAKER

NOTEN:

1. T.L. Blair, Retreat to the Ghetto (Londen 1977), 5.
2. E.U. Essien-Udom, Black Nationalism (Chicago 1962), 19-20.
3. Blair, Retreat, 8.
4. J.H. Franklin en A. Meier (eds.), Black leaders of the twentieth century, (Chicago 1982) 1-18.
5. Blair, Retreat, 13.
6. Essien-Udom, Black Nationalism, 33.
7. Blair, Retreat, 13. Franklin en Meier, Black leaders, 105-138.
8. Essien-Udom, Black Nationalism, 38.
9. Ibidem, 43.
10. P. Goldman, The death and life of Malcolm X, (New York 1973), 35-44.
11. Franklin en Meier, Black leaders, 320.
12. Goldman, Malcolm X, 34.
13. Malcolm X, The autobiography of Malcolm X, (paperback; New York 1966), 159.
14. Ibidem, 10.
15. Ibidem, 14.
16. Ibidem, 27.
17. B.F. Perry, 'Malcolm in brief: a psychological perspective', The Journal of Psychohistory 11 (1984) 496.
18. Franklin en Meier, Black leaders, 307.
19. Goldman, Malcolm X, 30.
20. Malcolm X, Autobiography, 109.
21. Ibidem, 150.
22. Goldman, Malcolm X, 33.
23. Malcolm X, Autobiography, 23.
24. Essien-Udom, Black Nationalism, 70-71. Franklin en Meier, Black leaders, 309.
25. Goldman, Malcolm X, 55-60. Malcolm X, Autobiography, 233-234.
26. Malcolm X, Autobiography, 236.
27. Goldman, Malcolm X, 63, 11.
28. C.E. Lincoln, The Black Muslims in America, Beacon 1961.
29. Goldman, Malcolm X, 63. Malcolm X, Autobiography, 239.
30. Malcolm X, Autobiography, 272.
31. Goldman, Malcolm X, 74.
32. Ibidem, 66-73.
33. Ibidem, 6.
34. S.B. Oates, Let the trumpet sound: The life of Martin Luther King, jr., 251.
35. Goldman, Malcolm X, 101.
36. J.H. Clarke (ed.), Malcolm X, The man and his times (New York 1970⁴) 154.
37. Malcolm X, Autobiography, 270.
38. Ibidem, 278-280. Goldman, Malcolm X, 102-105.
39. Malcolm X, Autobiography, 244.

40. Blair, Retreat, 36.
41. Malcolm X, Autobiography, 243.
42. C. King, Mijn Teyen met Martin Luther King (Amsterdam 1970²), 247.
Oates, Let the trumpet sound, 253.
43. Goldman, Malcolm X, 75.
44. Ibidem, 17.
45. Ibidem, 16. Lincoln, Black Muslims, 155.
46. Lincoln, Black Muslims, 153.
47. Goldman, Malcolm X, 92.
48. Goldman, Malcolm X, 104. Franklin en Meier, Black leaders, 316.
49. Lincoln, Black Muslims, 251.
50. M.L. King, 'Letter from Birmingham jail' in R.P. Young, Roots of rebellion, The evolution of black politics and protest since World War II, (New York, 1970), 339.
51. Malcolm X, Autobiography, 301. Goldman, Malcolm X, 118-119.
52. G. Breitman, The last year of Malcolm X: The evolution of a revolutionary, (paperback; New York 1968), 10-11.
53. Malcolm X, Autobiography, 290.
54. Ibidem, 292.
55. Goldman, Malcolm X, 111.
56. Franklin en Meier, Black leaders, 309.
57. Goldman, Malcolm X, 108.
58. Malcolm X, Autobiography, 289. Franklin en Meier, Black leaders, 320.
59. Malcolm X, 'Message to the grassroots', in: Young, Roots of rebellion, 352.
60. Blair, Retreat, 39-40. Goldman, Malcolm X, 131.
61. Goldman, Malcolm X, 221, 152-153.
62. Franklin en Meier, Black leaders, 306.
63. Blair, Retreat, 45.
64. Goldman, Malcolm X, 134.
65. Ibidem, 145-146.
66. Oates, Let the trumpet sound, 341.
67. Goldman, Malcolm X, 141.
68. Franklin en Meier, Black leaders, 317.
69. Goldman, Malcolm X, 187.
70. Ibidem, 242.
71. Ibidem, 386-387.
72. D. Halberstam, 'When "civil rights" and "peace" join forces', in: Eric Lincoln, Martin Luther King, a profile, (New York 1970), 211.